

Calomniatul Narcis

1

Când Columb a plecat în prima sa călătorie, zicea Braque, singura lui șansă era să se roage. Credința în misiunea lui era singurul său sprijin înainte de a descoperi America. În a doua călătorie spre America, n-a mai fost nevoie decât să repete un lucru deja făcut: busola a înlocuit rugăciunea.

Dar drumul spre noi înșine e mai pretențios. Uneori, pictorul s-a îmbrăcat elegant, și-a coafat părul cu grijă, și-a pus la gât, ca Van Dyck, un lanț de aur care produce un efect subtil și se privește încântat în oglindă. A uitat, se pare, de problemele sale. Îi ajunge satisfacția de a-și picta chipul. Un Narcis? Nu, Narcis trebuie scos din cauză.

2

Narcis este, cred, cel mai calomniat personaj din mitologie. Lumea s-a obișnuit să vadă în el un vicios

Cuprins

Calomniatul Narcis	9
Floarea fidelității	16
O poveste de dragoste	22
Reverii vulnerabile	25
Îvingătorul	33
Înțelept? Sau martir?	43
Nimic despre Bosch	52
Tintoretto furiosul	54
Calcâiul lui Ahile	63
Scara lui Pontormo	69
Un cretan în Spania	72
Capul lui Goliat	81
Adevăr și tăcere	93
Semnul lui Rembrandt	98
Artistul la azil	114
Diavol și înger	118
Cursa spre moarte	127
Un „fost marinar”	132
Napoleon și tigru	135
Bună ziua, domnule Courbet	145
Puțină istorie	150
Realitatea care fuge	157
Vânătorul de corbi	162

Aventura unui sălbatec	181
Cap și pajură	195
Țipătul	208
Destin și legendă	213
Cer și pământ	220
Simbolul anemonelor	223
Victoria învinșilor	229
Nucii de piatră	233
Fața calmă a zbuciumului	238
Pictura care mușcă	244
Auto(mobil)portretul	251
Labirintul fără centru	255
Forma zero a picturii	258

acest cor de reproșuri răutăcioase și au încercat să explice că problema lui Narcis nu ține de patologie au fost priviți cu mefiență. Literatură! Speculații ale poezilor care, la urma urmei, sunt și ei suspectați de narcisism. Și lucrurile au reintrat pe făgașul lor. Încât Narcis pare țintuit pentru totdeauna la stâlpul infamiei.

Evident, nu-mi fac iluzii că voi risipi eu ironiile debitate pe seama lui Narcis. Știu în ce lume trăiesc și știu cât de tenace sunt prejudecățile. Dar ideea mea despre autoportret mă obligă să insist.

3

Un navigator florentin, care l-a însoțit pe Magellan în prima călătorie în jurul lumii, povestește că întâiului băștinaș întâlnit în Patagonia i s-a pus în față o oglindă și, atunci, acel uriaș, îngrozit de propria sa imagine, și-a pierdut mințile. Prima oară când am aflat acest amănunt, am văzut în el o simplă curiozitate exotică, fără nici o semnificație specială. Abia mai târziu m-am gândit că uriașul patagonez care a fugit de imaginea sa din oglindă exprima, poate, instinctiv, o atitudine mai generală, aproape o filosofie; una profund deosebită de cea care caracterizează, din leagănul ei, civilizația europeană.

Noi europenii n-am înțeles niciodată prea bine de ce simțeau nevoia populațiile precolumbiene să facă sacrificii umane pentru menținerea ordinii universului. Le-am socotit nu numai crude, ci și ilogice. În ciuda ironiilor cu care a fost gratulat, tânărul grec îndrăgostit de chipul său din fântână e pentru noi mult mai

logic decât uriașul care a înnebunit observându-și imaginea în oglindă.

Mai trebuie să ne surprindă că autoportretul s-a născut în Europa? Și că o istorie a autoportretului trebuie să se limiteze, *volens nolens*, la pictura europeană?

4

Prejudecata că Narcis se iubește ca un egolatu trebuie, așadar, evitată dacă vrem să ferim ideea de autoportret de suspiciuni tulburi. În definitiv, din câte știm, cei care se iubesc excesiv pe ei înșiși nu prea au obiceiul să-și înfigă pumnalul în inimă. Când au vărsat sânge, au preferat să-l verse pe al altora.

Mi se poate obiecta, desigur, că grecii au vrut să arate prin această legendă că și în cunoașterea de sine, pe care o recomandau stăruitor, trebuie să existe o limită. Deci, de ce să complicăm lucrurile? Cred, însă, că trebuie să le complicăm dacă vrem să înțelegem deosebirile. Dacă ar fi găsit în sine motive destul de puternice pentru a trăi, Narcis nu s-ar fi sinucis. Sinuciderea lui nu e atât consecința cunoașterii de sine, cât eșecul ei. Așa stând lucrurile, el ar fi renunțat cu siguranță să-și facă autoportretul dacă ar fi fost artist.

Unii pictori s-au flatat, într-adevăr, în tablouri. Au avut grijă să-și dea un rang ori să se avantajeze ca vârstă sau ca aspect. Rubens e un bun exemplu în această privință. În alte autoportrete, însă, izbește plăcerea de a dispăcea. Asta nu spune nimic?

5

În prezent, calomniatul Narcis își ia, se pare, revanșa. În lume se vorbește din ce în ce mai insistent despre triumful său, ca semn al epocii post-moderne. Are loc, cu alte cuvinte, o resurrecție a individului. Paradoxal, într-un moment când se discută despre conștiința planetară, când pământul pare prea mic, individul se redescoperă pe sine, de parcă ar vrea să reia de la capăt întrebările, pentru a afla unde a greșit. Omul abstract, a cărui himeră a avansat uneori peste mormane de cadavre concrete, lasă locul omului în carne și oase, cum îl vroia pe la începutul veacului trecut Unamuno, încercând, probabil, prin această mișcare de recul să se debaraseze de crusta schematizărilor ce i-au pus în pericol identitatea.

6

Ar mai trebui spus, poate, că artistul seamănă, într-o privință, cu Midas, frigianul căruia Dionysos i-a îndeplinit dorința de a preface tot ce atingea în aur. El, artistul, preface tot ce atinge în autoportret. În *Noaptea înstelată* a lui Van Gogh există cer, există munți și un chiparos. Atât. Atât? Cerul e cuprins de un uragan care anunță parcă Judecata de Apoi. Munții seamănă cu valurile unei mări în furtună. Chiparosul s-a schimbat în flacără neagră. În toate e o neliniște care ne trimite cu gândul la neliniștea din

ochii acelui Christos al picturii care este Van Gogh. *Noaptea înstelată* a părut multora pupila lui dilatată.

Uneori, tablourile obișnuite îi reprezintă pe creatorii lor chiar mai bine decât autoportretele propriu-zise. Rafael este mai Rafael în îngerii și madonele sale decât în autoportretul său. Iernile lui Bruegel ne spun despre pictorul flamand mai mult decât autoportretul său presupus. La nevoie, ne putem imagina istoria artei fără desenul în care Leonardo s-a reprezentat, se pare, dar ne-o putem imagina fără *Gioconda*? Și l-am înțelege la fel pe Leonardo fără *Gioconda*? Din pânzele consacrate de Cézanne muntelui Sainte-Victoire ne dăm seama mai bine, parcă, decât din autoportrete de ce solitarul de la Aix vrea să stea departe de lumea domnilor în redingotă. Încât ne-am putea lăsa ispitiți de acest paradox: totul este în artă autoportret, cu excepția, poate, a autoportretului.

El nu e, totuși, decât un paradox. Sunt destule autoportrete fără de care imaginea noastră asupra unui pictor n-ar fi completă. Cum să bănuim cât de biruitoare era înfrângerea falitului Rembrandt fără ultimele sale autoportrete? Cum să aflăm cât de înaltă era ambiția lui Dürer fără autoportretul în care a scris deasupra capului: „Destinul meu va progresa oare după Ordinea Supremă”? Arta, s-a zis, este cel mai scurt drum de la un om la altul. Probabil, tot ea este și cel mai scurt drum de la om la el însuși. Poate că întrebarea care ar trebui pusă e dacă harul de a prefăce totul în autoportret nu seamănă uneori cu al lui Midas, devenind o pedeapsă; să te ciocnești mereu de tine, fără nici o șansă de scăpare, nu e tocmai confortabil... dar acest preț nu se poate negocia.

7

Pasul spre autoportret n-a fost făcut dintr-odată. Artistul preferă să stea o vreme în fundul scenei, în spatele altora. Nu îndrăznește să iasă singur pe scenă. Și poate că nici publicul n-ar privi cu ochi buni o escaladare bruscă a tradiției. I s-a acordat, tacit, dreptul de a se picta pe sine în fresce, cu condiția să fie modest. Să facă figurație, cum am zice azi. De aceea pictorul se amestecă printre personajele secundare, ascuns, abia ghicit, încât uneori va fi descoperit numai peste secole. Nu vrea să atragă atenția asupra sa. Și, pe de altă parte, se obișnuiește cu provocările oglinzii. Înaintează încet spre protagoniști. Abia când a ajuns foarte aproape de ei se decide să vadă în chipul său unul din subiectele posibile ale picturii.

Rămas singur, caută o floare. Apoi se concentrează, ținând floarea între mâini. Și-a luat, între timp, și un nume. Se cheamă Albrecht Dürer. E un moment de răspântie în istoria artei acum. Viața interioară triumfă, în sfârșit, în pictură.

care s-a aplecat deasupra unei fântâni și s-a îndrăgostit, vai, de el însuși. Drept care a sfârșit rău și nimeni nu l-a plâns. De pe mormântul lui Nero n-au lipsit multă vreme florile proaspete, în timp ce pe mormântul nefericitului Narcis a rămas solitară narcisa înflorită din sângele său. Asta e lumea în care trăim! Numărul celor încredințați că pământul, cu cerul înstelat cu tot, reprezintă un simplu decor al existențelor nu e, probabil, deloc neglijabil, în schimb Narcis e hulit, ponegriț, luat în derâdere pentru că nimeni nu se mai obosește să citească legenda unde se vede ușor că adevărata lui vină era alta decât cea care îi e imputată.

Legenda spune limpede că Narcis, deși era iubit de multe fete și de nimfe, disprețuia dragostea. Era, probabil, un misogin. Și cum misoginismul nu putea fi tolerat de Nemesis, zeița care veghea la păstrarea ordinii în univers, ea l-a pedepsit pe Narcis să se uite într-o fântână și să se simtă atras de chipul său. Tot ce s-a întâmplat la fântâna de care se face atâta caz este consecința acestui fapt. Din clipa în care Nemesis a luat hotărârea de care pomenește legenda, Narcis a intrat, ca și Oedip, în destin. El execută o pedeapsă, o sentință divină, îndrăgostindu-se de chipul său! Ceea ce, evident, schimbă întreaga perspectivă din care trebuie privit. Dar nimeni nu mai vrea să vadă că mult hulitul Narcis e, de fapt, o victimă. Interesul pentru sine îi e reproșat pe toate tonurile, de parcă lumea ar fi populată exclusiv cu oameni care se rușinează să se uite în oglindă, care îi iubesc numai pe alții, îi admiră numai pe alții și au despre ei înșiși o părere execrabilă. Cei care n-au intrat în